

Látal, Antonín

[Tenzer, Oliver; Pstružina, Karel. Svět moderního myšlení: pojednání o povaze a významu myšlení v socialistické společnosti]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
1986, vol. 35, iss. B33, pp. 107-108

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/106337>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

In all studies, or in some their parts at least, interesting problems are analysed creatively. The names of translators are not published. In the copy we read, no list of errata has been found, although there are misprints in it.

We recommend the book to the philosophers and scientists interested in general methodology.

Jiří Cetil

Oliver Tenzer, Karel Petružína: Svět moderního myšlení. Mladá fronta, Praha 1984. 259 stran.

Autoři recenzované knihy se pokusili zmapovat z jistého úhlu svět subjektivní reality, který není pouhým zrcadlem nastaveným objektivní realitě, ale složitou poznávací optikou, ve které se výchozí podněty lámou prizmatem společenských potřeb a cílů, takže věci a jevy přírodního světa získávají nové podstatné úrovně vztahením ke společensko-lidskému světu. Ukazuje se, že stejně relevantní jako reflexe zákonitostí „vnějšího“ světa je reflexe podstaty poznávacího procesu, prvků tohoto procesu a determinant, které jej ovlivňují.

Právě proto autoři již v první kapitole — „Tvorba myšlenek a rozvoj společnosti“ — zdůrazňují význam sebereflexe poznávacích schopností a faktorů, které je podmiňují. Poznat svět myšlení není jistě samoučelem, ale jen prostředkem, jak dosáhnout větší efektivitv při řešení společenských problémů a zejména globálních světových problémů. Avšak jediné aktivizací našeho „vnitřního“ světa a všech komponentů (nejen racionálních), které k němu patří, lze dosáhnout ve vztahu k objektivní realitě dál, ale zejména hlouběji směřem k podstatě věcí a procesů. Souhlasím s autory, že vedle oblastí probádaných, resp. relativně probádaných, existuje ještě mnoho neznámého, nad čímž se ještě vznáší přízrak tajemnosti a magičnosti, který přitahuje celkem zákonitě zájem i pokusy o interpretaci daného jevu. Nemohu však souhlasit s tvrzením: „Zájem o tyto jevy (autoři uvádějí jako příklad všechny vědy parapsychologické — A. L.) považujeme za moderní druh náboženství“ (s. 16). Samotný zájem o odhalení něčeho tajemného, neznámého vyvěrá z jiných pohnutek než z náboženských, jediné snad interpretace může být v duchu náboženství nebo idealismu či vědeckosti, materialismu. Sami autoři v další větě píší: „Lidský zájem o nadpřirozené je však přirozený“ (s. 16). Rovněž se mi zdá problematická teze, že „tvořivost, pokrok a vývoj jsou v samé povaze podstaty člověka (...) proto není nutno ji motivovat a stimulovat, ale je nutno odstraňovat překážky“ (s. 38). Jistě je tvořivost jako potence přítomna v člověku, ale než se stane skutečností s jejími společensky významnými produkty, bývá jistým způsobem motivována, stimulována, dokonce i „nepřirozené bariéry“ (s. 38) mohou působit jako stimul či jeden ze stimulů (např. Balzac psal částečně proto, aby unikl vězení pro dlužníky). I když je nanejvýš správné odstraňovat tyto „nepřirozené“ překážky a připravovat tak optimální půdu pro rozvoj lidské tvořivosti a sociálnětácká skutečnost má pro to velmi dobré předpoklady, je současně s tím nanejvýš nutné vhodným způsobem a ve vhodný čas motivovat člověka, aby jednal aktivně a tvořivě, aby překračoval danost fakticity, zaběhnutý způsob bytí, tedy zejména v době, kdy jeho tvořivost začíná uhasínat.

Druhá kapitola — „Jak vzniká myšlenka. Technologie myšlení. Logiké techné“ — je věnována samotnému procesu myšlení. Začíná základními biofyziologickými poznatky o lidském mozku jako orgánu myšlení (z pozic neuropsychologie, psychologie, psychiatrie), pokračuje ve směru vymezení kategorií myšlení, rozum, vědomí, jejich dialektického pohybu, aby nakonec byl tento pohyb ukotven jako odraz objektivní reality, jako odraz rozporů, které jsou imanentní této skutečnosti: „Myšlení ve své podstatě je dialekticky rozporné a základem této rozpornosti je dialektika subjektivního a objektivního, historického a aktuálního. Dialektické myšlení překonává protikladnost vědomí a předmětu na každém stupni historické praxe“ (s. 121). Přes optimismus — potvrzovaný praxí — spojovaný s výsledky našeho poznávacího úsilí jakožto odrazu něčeho mimomyšlenkového, zdá se mi ovšem až příliš optimistické tvrdit, že „myšlenkový svět... má schopnost zachytit veškerou (podtrženo mnou) bohatost vztahů... objektivní reality“ (s. 122), což je opět potvrzováno praxí.

Úvaha o dialektickém procesu myšlení (obecné i zvláštní aspekty) je pak východiskem pro konkrétní rozbor tvůrčího myšlení ve třetí kapitole nesoucí název „Tvůrčí myšlení zbavené tajuplnosti a výlučnosti“. Tvůrčí aktivita je chápána jako „schopnost předbhat předmětnou praktickou činnost“ (s. 172), jako schopnost „nové poznat, nově charakterizovat objektivní realitu v našem myšlení“ (s. 179). Na této schopnosti se podílí celá řada faktorů, které ji mohou umocňovat, ale také omezovat. Autoři se zabývají fantazií, intuicí, emocemi, předsudky... Na tomto místě určují autoři fantazií (např. s. 183) vesměs pozitivně na rozdíl od vymezení v 1. kapitole, kde označují za „patologický“ takový přístup subjektu, jenž „se realizuje v mystifikaci nebo fantazii neodvoditelné od hmotného světa“, kdy „subjekt nereflektuje prostředí svého života, ale pouze čistou reflexi fantazijních produktů vědomí“ (s. 40). Domnívám se, že sice v případě jistých fantazijních halucinací bude poznávací efekt patrně malý, ale přesto i zde lze vystopovat jistou spojitost s hmotným světem, odhalit reálný základ fantazijních asociací, takže lze těžko hovořit pouze o „čisté“ reflexi. Na druhé straně považují do jisté míry za pozitivní, že subjekt nereflektuje prostředí svého života, že se dokáže od něj odpoutat (samozřejmě ne absolutně) a směřovat (i když zatím jen ve fantazii) k něčemu novému, budoucímu.

Při charakteristice intuice autoři uvádějí, že někdy bývá tato pojímána jako něco „neracionálního, co stojí v metafyzickém protikladu k vědomému, racionálnímu myšlení“ (s. 208). Myslím si, že přesnější by byl v tomto chápání (se kterým se autoři samozřejmě neztotožňují) termín „iracionální“. Pojmy „neracionální“ a „racionální“ představují jinou stránku vztahu, na což je poukazováno autory na str. 106 s odvoláním na práci P. V. Kopnina „Dialektika ako logika a teória poznania“, Bratislava 1976, s. 158, který rovněž upřesňuje význam termínu „iracionální“ na str. 158.

Ctvrtá kapitola — „Proměna věštění ve vědecké předvídaní“ se zabývá možnostmi a metodami vypovídání o budoucnosti konfrontující svá východiska s pozicemi zastávanými buržoazními koncepcemi předvídaní. Je to jisté zavření tvořivé činnosti člověka.

Celkové lze uzavřít, že přes připomínky či spíše podněty do diskuse se jedná o hodnotnou práci přinášející podněty pro další zkoumání lidské aktivity a tvořivosti jako podstatného momentu světa myšlení.

Antonín Látal

Vladimír Cechák, Milan Sobotka, Jaroslav Sus: *Co víte o novověké filozofii*. Horizont, Praha 1984. 326 stran.

Alespoň stručnou anotaci musíme přivítat druhý svazek nové řady Malé moderní encyklopedie *Co víte o dějtných filozofie*. (Jako první díl tohoto souboru rozvrženého do pěti svazků vyšla práce V. Cecháka a kol. *Co víte o starověké a středověké filozofii*.) Musíme tak učinit už proto, že po dlouhé době dostáváme do rukou opět kompendium dějin světové filozofie české provenience, ovšem první s marxisticko-leninskou orientací. (V roce 1947 vyšlo druhé vydání Tvrdého Průvodce dějinami evropské filozofie a v roce 1948 druhé vydání Drtinova Myšlenkového vývoje evropského lidstva.) — Svou látku si autorská trojice rozčlenila do oddílů Renesanční filozofie (J. Sus, s. 7—67), Novověká filozofie (V. Cechák, s. 69—183) a Německá klasická filozofie (M. Sobotka, s. 185—292); zbývající stránky knihy vyplňují doslov a poznámky k jednotlivým oddílům. Výklad o nejvýraznějších osobnostech dějin filozofie koncipovali tak, aby zároveň podali ucelený obraz o filozofii daného období, o její povaze, hlavních problémech a tendencích. Snažili se rovněž naznačit, jak filozofie reaguje na celkovou společenskou situaci a jak navazuje na výsledky jiných oblastí kultury, především vědy. Můžeme konstatovat, že některé kapitoly (např. o Baconovi, Kantovi, Hegelovi aj.) patří k tomu nejlepšímu, co o těchto filozofech můžeme číst v dosud u nás přeložených a vydaných marxistických příručkách k dějinám filozofie. — Bylo by jistě možné upozornit na některé metodické i věcné nedostatky, jež se v knize tu a tam objevují. Například v pasáži o Descartově filozofii chybí zmínka o vrozených idejích (o nichž se v jiné souvislosti právem konstatuje, že „sehrály důležitou úlohu v Descartově teorii poznání“), nic se nedovíme o tom, jak se vlastně Descartes dostal od své první jistoty (od ego cogito) k bohu, který mu má